

STRUCTURA FAMILIEI IOBĂGEȘTI PE DOMENIUL HUNEDOAREI LA SFIRȘITUL SECOLULUI AL XVII-LEA

MARIA URȘUȚIU

Între noțiunile fundamentale cu care operează istoria iobăgiei din Transilvania se află și *unitatea iobăgească, gospodăria iobăgească și familia iobăgească*.

Ne propunem, în cele ce urmează, să definim și să circumscriem aceste trei categorii socio-economice, să analizăm oare a fost corelația acestora, pe domeniul cetății Hunedoara, la sfârșitul secolului al XVII-lea.

Studiul nostru are la bază informațiile urbariului domeniului Hunedoara din 1681/82 deosebit de bogat în date, foarte sistematic întocmit, reprezentând o formă de excepție pentru tehnica conscrierilor urbariale transilvane din acest secol.¹

În urbariu sînt înscrși toți locuitorii care au în folosință, sub o formă sau alta, sesii în vetrele așezărilor, sesii care, în conformitate cu dreptul feudal, constituie proprietatea stăpînului. Pentru sesia lor, supușii domeniului datorează stăpînului, o serie de prestații în muncă, în produse, în bani, în servicii. Volumul și formele acestor prestații sînt diverse, urmărind acoperirea necesităților de consum și tezurizare ale stăpînului feudal. Quantumul și formele rentei feudale sînt, în principiu, fixate de obiceiul pămîntului, de dreptul cîtumiar. Dar, trecerea unei sesii de la o formă de prestații la alta, diminuarea unora dintre ele, pe un timp mai lung sau mai scurt, este „ad bene placitum domini terrestri“. Diversitatea și fluctuațiile în regimul prestațiilor influențează determinant stratificarea socială a populației dependente.

¹ Original la Arhivele Statului Cluj-Napoca; Fotocopie la Bibl. Filialei Cluj-Napoca a Academiei R. S. România, FT. 32. Domeniul se compune la această dată din următoarele așezări: Hunedoara (*V. Hunyad*), Mînerău (*Mogyorosd*), Sincrai (*Sz. Király*), Nădăștia de Jos (*Also Nadasd*), Bretea Streiului (*Magyar Brettje*), Măceau (*Macso*), Streiu Plopi (*Plop*), Luncani (*Lunkany*), Bosorod (*Bosorod*), Hațeg (*Haczog*), Teliucul Inferior (*Telek*), Juba (*Juba*), Ghelar (*Gyalár*), Plop (*Erdöháti Plop*), Ruda (*Ruda*), Vălar (*Vallár*), Goleș (*Goles*), Poenița Voinii (*Pojnicza Vojne*), Murar, Bunila (*Bunyila*), Alun (*Aluny*), Runcul Mic (*Runk*), Lelese (*Lelesz*), Piclișa (*Paklissa*), Cerișor (*Cserissor*), Govăjdia (*Gausdiora*), Cerbăl (*Cserbely*), Arănieș (*Aranyos*), Socet (*Socset*), Poenița Tomii (*Pojnicza Thamae*), Feregi (*Feredse*), Zallastissor, Jvanij.

Așezările domeniului sînt grupabile în 3 zone socio-geografice: I. țîrgurile Hunedoara și Hațeg aflate pe văile și regiunile de terase ale Cernei și Streiului și a afluenților lor; II. în același specific geografic, dar cu alt profil socio-economic, se găsesc satele: Mănerău, Sincrai, Nădăștia, Bretea Streiului, Măceau, Plopi, Luncani și Bosorod; pe acestea le-am numit convențional sate agricole, ultimele două sînt sate de munte, dar nefiind cuprinse în districtul Pădureni le-am inclus aici pentru a nu pierde datele; III. a treia zonă o constituie cele 23 de sate din districtul Pădurenii, dispersate pe versantul estic al munților Poiana Ruscăi.

Această distincție zonală exista real și conscripțiile secolului XVII înscriu regimul urbarial astfel diferentiat.

Urbariul înscrie și locuitori liberi juridic (nobili, venetici) care, având în folosință pământ domenal, sînt dependenți economic de stăpin.

Înscrișii din tabele sînt capi de familie sau potențiali capi de familie, băieți de 20—30 ani necăsătorii și, în cîteva cazuri chiar băieți minori dacă sînt orfani (ei au dreptul și obligația succesiunii pe sesia părintească). Există și inconsecvențe: sînt cîteva cazuri în care fii sau frați majori precum și frați minori ai capului de familie figurează la rubrica *Filii*. Cazurile sînt rare, de obicei justificate (infirmi, debili, vîrstă mică) și nu influențează semnificativ statisticile întocmite.

Prin „sesie“ (*sessio, telek, hely*) în toate urbariile domeniului Hunedoara din sec. XVII se înțelege intravilanul; apertinențele din hotare sînt numite: eredități, moșie (*örökség, külső örökség, mezei örökség*). Sînt frecvente cazurile sesiilor fără apertinențe, în special în tirguri. Conscriptorii subliniază că prestațiile față de domnul de pămînt (slujba, servicii, taxă) sînt legate de sesie și sînt dictate de natura juridică a acesteia (sesie cu slujbă, sesie taxalistă, sesie scutită)².

Menționăm că numai o parte a familiilor înscrise dispun de sesie întregă. Sînt frecvente, în special în sate, folosirea fracțiunilor de sesii (1/2, 1/4 1/8). Aceasta înseamnă că diferența dintre numărul celor înscrși și numărul sesiilor existente nu reprezintă numărul familiilor fără sesie. Toate familiile înscrise, excepție făcînd doar jelerii și țiganii, au în folosință sesie sau subdiviziuni ale ei, în formula folosirii acestora în indivizie.

Cei 984 capi de familie înscriși în urbariu dispun de $649 \frac{3}{8}$ sesii, din care un număr de $538 \frac{3}{8}$ sînt locuite, 111 fiind înregistrate pustii (V. Tabel I).

Ansamblul compus din sesie și beneficiarii ei, cu bunurile lor mobile, constituie *unitatea iobăgească*. Ea poate cuprinde o singură familie sau potențial cap de familie, sau un grup de familii înrudite, adică o familie mare patriarhală, multiceulară.

Familia mică este cea îndeobște cunoscută, compusă din părinți și copiii aflați în întreținerea lor.

Familia mare, neamul, este comunitatea de 2—5 familii mici, înrudite, care folosesc în comun sesia, sau fracțiunea de sesie strămoșească. De regulă, neamul locuiește într-o casă, pe „un fum“³. Se întîlnesc și cazuri în care neamul trăiește pe o sesie, în case separate, fiind considerați totuși o unitate.⁴

Familia mare mai folosește în comun, total sau fragmentat pe subunități, inventarul viu. Ea concentrează din inventarul viu de bază (cai, boi, vaci) un procent semnificativ mai mare decît procentul pe care aceste

² *Urbariu...*, p. /20—21/.

³ E interesantă observația din dreptul iobagului taxalist Racz Szabó Mojszin, din Hunedoara care locuiește cu fiul său căsătorit în două case, dar sub un acoperiș și au un singur horn; pentru aceasta ei dau o taxă comună, notează marginal conscripătorul.

⁴ La Goleș, văduva Plean Peterné, cu 3 fii căsătorii și cu un Sztojka Gule Joan și 2 frați majori ai acestuia, locuiesc în 6 case pe o curte, și datorează o slujbă.

unități le reprezintă din totalul unităților înscrise. (În Țiguri 5,63% din unități dețin 8,82% din cai, 15,62% din boi; în satele agricole 38,41% din unități concentrează 64% din cai și 63,38% din boi; în Pădureni, 29,01% din unități dispun de 44,75% din cai și 49,14% din boi). Deci, potențialul economic al unităților iobăgești cu familie mare este substanțial mai ridicat decât a unităților cu familie individuală. (V. Tabel II).

Familia mare suportă solidar obligațiile feudale datorează o singură slujbă, o taxă, prestează un serviciu (capul familiei). Toate familiile componente trăiesc „sub protecția” contribuției titularului familiei.

Folosirea în indivizie a sesiei de comunități familiale mari, de neamuri, nu își are explicație în insuficiența sesiilor. Doar cifrele urbariului arată că o șesime din numărul total de sesii sînt nelocuite. De altfel pentru toată Transilvania, în secolul al XVII-lea, se constată o suficiență de pămînt⁵. Conservarea unor comunități de neam care folosesc împreună sesia sau fracțiunea de sesie strămoșească este urmărită de iobag ca o formă de diminuare și sustragere de la prestațiile feudale. Textele urbariului sînt foarte edificatoare. Conscriptorii consemnează explicit situația. Iată observațiile lor:

— iobagii își transformă sesia în grădini și curți sustrăgînd-o de la prestații;

— iobagii își părăsesc sesia și locuiesc la neamuri pentru ca să se scutească de slujbă;

— iobagii își zălogesc sesia și trăiesc în jelerie.⁶

Se notează vîrsta fiilor pentru ca dregătorii să știe care e apt pentru însurătoare, ca să-i ceară să-și întemeieze familie (desigur cu intenția creerii unei noi unități iobăgești); dacă nu vor vrea cu vorbă bună să se însoare, să fie obligați s-o facă, amenințîndu-i cu temnița.⁷ Sînt numeroase notările marginale la listele urbariului, în dreptul familiilor mari, care propun separarea „gazdelor”.

În cele 33 de așezări ale domeniului, în medie, 39,83% din familiile (oapii de familie) înscrise trăiesc în familie mare (V. Tabel III). Unitățile iobăgești cu familie mare reprezintă în medie, 20,32% din totalul unităților iobăgești de pe domeniu.

Trebuie însă făcută distincția în repartizarea teritorială a acestor unități. Urmărind situația pe zone constatăm că familia mare este de 4, respectiv de 3 ori mai frecventă în satele agricole și în Pădureni, decît în Țiguri. Diferențele se explică prin felul și condițiile mai bune sau mai grele de realizare a producției iobăgești în una sau alta din tipurile de așezare. Producția bunurilor materiale este aceea care determină existența și conservarea familiei mari iobăgești ca entitate socială și economică.

Care este structura familiei mari iobăgești, a neamului?

Familia mare iobăgească este compusă, după cum am anticipat, din comunitatea a 2—5 familii mici (individuale) care sînt în legături de

⁵ L. Makkai, *I. Rákoczi György birtokainak gazdasági iratai*. (1631—1648), Budapest, 1954, p. 36—37.

⁶ *Ūrbariu...*, p. 120—22/.

⁷ *Idem*, p. 2.

singe, descendente sau lineare, sau în legături de alianță matrimonială. Ea poate fi formată din:

- a) fata cu 1—3 fii căsătoriți (legătură descendentă);
- b) 2—3 frați căsătoriți; uneori frate căsătorit locuind cu frați majori necăsătoriți (legătură lineară);
- c) doi frați căsătoriți cu 1—2 fii familiști și ei (legătură geneologică mixtă);
- d) tată (văduvă) cu 1—2 gineri sau cumnați (legătură de alianță matrimonială);
- e) părinți cu fii căsătoriți, sau frați căsătoriți și rude prin alianță (legătură mixtă de singe și alianță). (V. Tabel V).

Apartenența la una sau alta din forme este obiectiv dată, nu e o chestiune de opțiune.

Am menționat că în familia mare, de regulă există și o comunitate a inventarului viu agricol. Nu însă în toate cazurile. Familiile mici componente ale familiei mari pot trăi „într-o piine“ (*egy kenyeren*), fiind deci o comunitate absolută de producție și de consum, dar ele trăiesc deseori „în piine separată“ (*külön kenyeren*). Există o grupă restrinsă, abia 3 familii, cu legături genealogice mixte (tipul c.), în care subunitățile familiale trăiesc în combinație mixtă: tatăl cu fii căsătoriți trăind „pe o piine“, iar fratele titularului de unitate, în „piine separată“.

Procentual predomină familiile mari, trăind „într-o piine“. Pe întreg domeniul media acestora este de 64,23% din totalul familiilor mari. Zonal, peste acest procent se ridică familiile mari din târguri (84,21%) și familiile din satele Pădurenilor (72,97%). Între familiile trăind pe o piine predomină cifric, cum este și logic familiile de tip a. (părinte-fiu căsătorit).

Cei trăind pe „piine separată“ dispun de inventar viu propriu, vitele (animalele) sînt trecute în dreptul unora din subdiviziunile familiei mari. Avînd sesia indiviză, datorînd o prestație față de stăpin, dar dispunînd autonom de vite, comunitatea de producție e parțială iar consumul e autonom.

Entitatea compusă dintr-o familie (potențial cap de familie) și inventarul mobil agricol formează *gospodăria iobăgească*. Așa ne fac să înțelegem textele urbariului. Acești capi de familie care dispun de vite proprii sînt numiți deseori „gazde“. Vorbînd de datul găinilor și ouălor de Crăciun și Paști, se specifică, la un moment dat, „fiecare gazdă (cei care trăiesc în piine separată chiar dacă locuiesc pe o ereditate) datorează o găină și cinci ouă de Crăciun și de Paști“. Urmărind cifrele vom constata că în practică și acest dat se administrează pe număr de unități iobăgești și nu pe numărul gospodăriilor, dar preocuparea de a distinge această categorie există. Tendința este de a separa gazdele, de a rupe unitățile mari iobăgești pe gospodării, cu slujbă distinctă. Doar nu era o problemă dotarea acestor gospodării și cu sesie autonomă, sesii libere erau suficiente. Tendința aceasta a stăpînului se ciocnește însă de rezistența iobagului care conservă unitatea familiei mari. Mai întîlnim în urbariu și termenul „persoană“ (*persoana, személy*) cu o utilizare inconsecventă. Termenul apare uneori sinonim cu cap de familie, alte ori designează persoană fizică. Sensul e definit de contextul în care e folosit.

În concluzie putem spune că stăpînul feudal ține iobagii în evidență nominală, pe cap de familie (potențial cap de familie) și îi impune la prestații pe unități iobăgești sau pe gospodărie iobăgească. Acestea sînt formele sub care iobagii, clasă fundamentală a societății feudale, apar ca parteneri în relațiile de producție. Elementul comun al acestor categorii este *familia*, celula economică de bază. Familia iobăgească ne apare în două ipostaze: familia mică unicelulară și familia mare, neamul, în mai multe variante. Existența și persistența familiei mari se explică prin două determinante: una obiectivă, oferind posibilitatea unui potențial economic totdeauna superior potențialului economic al unei familii mici; alta subiectivă fiind cultivată de iobag ca o formulă de diminuare și susținere de la prestațiile feudale.

Datele statistice oferite de urbariul din 1681/82 a domeniului Hunedoara dovedesc persistența familiei mari iobăgești care concentrează, în medie, o treime din populația dependentă de pe domeniu (V. Tabel VII).

Circumscrierea precisă a termenilor prezentați este esențială pentru cunoașterea și evaluarea corectă a locului și rolului iobăgimii în economia feudală.

ANEXE

TABEL I.

Sesliile iobăgești de pe domeniul Hunedoarei la 1681/82

Așezarea	Nr. înscriși	Nr. sesi		Total
		loculte	pustii	
Hunedoara	149*	103 1/2 1/4**	38	141 1/2 1/4
Hațeg	224	141 3/4	19	160 3/4
Mănerău	35	21	1	22
Sincrai	37	24	1	25
Nădăștia de Jos	49	28	1	29
Bretea Streiului	21	12	11	23
Măceu	73	31	4	35
Luncani	16	10	—	10
Streu Plopi	19	9	3	12
Boșorod	1	1	—	1
Teliucul Inferior	34	16	—	16
Juba	13	7	3	8
Ghelar	44	21	—	21
Plop	9	3 1/2	—	3 1/2
Ruda	20	8 3/8	4	12 3/8
Vălar	8	2	—	2
Goleș	30	7	1	8
Poenița Voinii	10	3 1/4	—	3 1/4
Bunila	1	1	1	2
<i>Murar</i>	5	2	—	2
Alun	20	10	6	16
Lelese	30	19	5	24
Piclișa	9	3	—	3

* Cuprinde și 11 iobagi înscriși în tabele separate, cu specificația „locuiesc în casele altora”.

** 6/8 din ele sînt sălogite.

Așezarea	Nr. înscriși	Nr. sesi		Total
		locuite	pustii	
Cerișor	20	4 3/4	—	4 3/4
Govâjdia	1	1	5	6
Cerbâl	34	15 1/2	9	24 1/2
Arănieș	16	4	—	4
Runcul Mic	15	4	—	4
Socet	7	2	3	5
Poenița Tomii	12	6 1/2	2	8 1/2
Feregi	11	7	1	8
Zalastissor	8	5	—	5
Juan	3	3	—	3
Total :	984	537 3/8	115	653 3/8

Situția sesiilor deținute de familia mare

	Total sesi locuite	Nr. sesi a fam. mari	în %
Tîrguri	245 $\frac{1}{2}$	18 $\frac{1}{2}$	7,53
Sate agricole	136	58	42,64
Pădurenii	156 $\frac{7}{8}$	56 $\frac{1}{2}$	36,01
Total :	538 $\frac{3}{8}$	133	24,72

TABEL II.

Inventarul animalelor mari de pe domeniu

Așezarea	cai		boi		vaci	
	Total	a fam. mari	Total	a fam. mari	T.	f. m.
Hunedoara	47	2	129	22	65	13
Hașeg	21	4	204	30	101	18
Mînerău	4	1	74	38	30	10
Sincrai	11	8	82	31	56	19
Nádástia	14	7	113	80	46	31
Breteea Streiului	4	1	22	10	31	14
Măceu	27	22	167	145	81	67
Streiu Plop	6	6	30	19	31	23
Luncani	8	3	33	11	37	15
Boșorod	1	—	6	—	3	—
Teliuc	10	3	76	34	54	22
Juba	3	1	22	6	20	5

Așezarea	cai		boi		vaci	
	Total	a fam. mari	Total	a fam. mari	T.	I. m.
Ghelar	31	5	79	12	64	8
Plop	4	3	14	10	10	6
Ruda	11	5	30	10	30	13
Vălar	3	2	15	11	16	9
Goleș	12	8	38	30	39	27
Poenița Voinii	3	2	30	12	23	11
Bunila	1	—	2	—	2	—
Murar	3	1	10	4	6	2
Alun	15	7	44	25	41	25
Lelese	30	8	76	16	58	17
Piclișa	9	2	13	4	13	2
Cerișor	12	9	34	22	24	17
Govâjdia	—	—	2	—	1	—
Cerbăl	25	16	70	46	56	34
Arănieș	6	6	32	24	25	16
Runcul Mic	6	4	19	14	24	12
Socet	4	2	16	12	18	14
Poenița Tomii	14	8	31	25	21	17
Peregi	7	3	20	14	16	8
Zalastisor	7	3	17	12	20	11
Jvan	3	—	8	—	20	—
Total :	362	152	1558	599	1082	486

Pe zone situația este următoarea :

Așezarea	cai		boi		vaci	
	Total	a fam. mari	Total	a fam. mari	Total	f. mari
Tîrguri	68	6	333	52	166	31
Sate agricole	75	48	527	334	315	179
Pădureni	219	98	698	343	601	276
Total :	362	152	1558	729	1082	486

Concentrarea animalelor mari la unitățile cu familie mare :

Așezarea	unit. cu fam. mare	Cai	boi	vaci
Tîrguri	5,63%	8,82%	15,62%	18,67%
Sate agricole	38,41%	64%	63,38%	56,92%
Pădureni	29,01%	44,75%	49,14%	45,92%

TABEL III.

Unități iobăgești cu familie mare

[Așezarea	nr. unit. cu familie mare de :				Total unit.	Total fam. componente
	2 fam.	3 fam.	4 fam.	5 fam.		
Hunedoara	8	2	—	—	10	33
Hațeg	5	4	—	—	9	22
Mînerău	3	3	—	1	7	20
Sîncrai	7	1	—	—	8	17
Nădăștia de Jos	7	1	2	2	12	35
Bretea Streiului	2	1	—	—	3	7
Măceau	7	9	3	—	19	53
Streiu Plop	1	3	1	—	5	15
Luncani	2	1	1	—	4	11
Boșorod	—	—	—	—	—	—
Teliucul Inferior	3	2	—	—	5	12
Juba	—	1	—	—	1	3
Ghelar	3	1	—	—	4	9
Plop	1	—	1	—	2	6
Ruda	4	—	—	—	4	8
Vălar	3	—	—	—	3	6
Goleș	5	1	1	1	8	22
Poenița Voinii	2	—	—	—	2	4
Bunila	—	—	—	—	—	—
Murar	1	—	—	—	1	2
Alun	3	1	—	—	4	9
Lelese	1	—	—	—	1	2
Cerișor	2	1	2	—	5	15
Govâjdia	—	—	—	—	—	—
Cerbăl	5	3	1	—	9	23
Arănieș	4	1	—	—	5	10
Runcul Mic	4	—	—	—	4	8
Socet	—	—	—	1	1	6
Poenița Tomii	3	2	—	—	5	12
Feregi	3	—	—	—	3	6
Zlatissor	3	—	—	—	3	6
Juan	—	—	—	—	—	—
Total :	95	39	13	5	151	392

TABELUL IV.

Repartizarea zonală a familiei mari

Așezări	nr. înscrși	nr. înscrși în familie mare	%	nr. total unități**	nr. unit. cu familie mare	%
Tîrguri	373*	55	14,51	337	19	5,63
Sate agricole	251	158	62,95	151	58	38,01
Pădurenii	360	179	49,72	255	74	29,01

* Cifra cuprinde și pe cei 11 iobagi din Hunedoara, înscrși în tabele separate ca „locuiesc în casele altora”.

** Cifre obținute prin scăderea numărului familiilor mici subordonate în familia mare din numărul total al înscrșilor.

TABELUL V.

Frecvența numerică a tipurilor de familie mare

Așezări	nr. unit. fam. mare	(a) tată-fii căs.	(b) frați	(c) frați cu fii căs.	(d) legături de alianță	(e) legături mixte
Tîrguri	19	5	9	—	5	—
Sate agricole	58	12	40	1	2	3
Pădureni	74	26	36	2	6	3
Total:	151	53	85	3	13	6

TABELUL VI.

Gradul de comunitate al familiei mari

Așezări	total unit.	„fntro pline”*	„In pline separată”**	mixt
Tîrguri	19	16	3	—
Sate agricole	58	28	29	1
Pădurenii	74	54	18	2
Total:	151	98	49	3

* Cifrele cuprind și pe cei nenotați ca trăind „fntro pline” dar care au animale în comun.

** Aci i-am cuprins și pe cei nenotați ca trăind în pline separată, dacă au avut înscrise animalele separat.

TABELUL VII.

Concentrarea populației dependente în familia mare

Așezări	total populație dependentă*	total populație în familii mari	%
Tîrguri	1616	144	8,91
Sate agricole	1166	654	56,09%
Pădureni	1810	754	41,65
Total:	4592	1552	33,79

* Totalul populației l-am obținut dublînd populația bărbătească înscrisă în urbanis.

DIE STRUKTUR DER LEIBEIGENENFAMILIE AUF DER DOMÄNE HUNEDOARA AM ENDE DES XVII. JAHRHUNDERTS

Zusammenfassung

Die Arbeit definiert den Inhalt der Leibeigeneneinheit, der Leibeigenenwirtschaft, der Leibeigenenfamilie und dessen Wechselbeziehungen im konkreten Fall der Domäne der Hunedoara-Burg in den Jahren 1681/1682.

Die auf Grund des Urbariums der Domäne dieser Jahre zusammengestellten Statistiken zeigen, dass ein Drittel der abhängigen Bevölkerung der Domäne in grosser Familie, Geschlecht lebt, und zwar in vier Varianten und zwei ökonomischen Formeln des Zusammenlebens: das Geschlecht „in einem Brod“ lebend (welches eine absolute Produktions- und Konsumgemeinschaft ist) und das Geschlecht „in separatem Brod“ lebend (teilweise Produktionsgemeinschaft und absolute Konsumentität). Es wird das ökonomische Potential dieser Leibeigeneneinheiten mit grosser Familie in Bezug auf das ökonomische Potential aller eingeschriebenen Leibeigeneneinheiten dargestellt (die Ausstattung mit Sessien und mit lebendigem Landwirtschaftsbestand).

Die Existenz und das Fortdauern der grossen Leibeigenenfamilie, des Geschlechtes ist von einer objektiven Notwendigkeit: das Versichern eines ständig höheren ökonomischen Potentials als das der Familien (der individuellen Wirtschaften): und von einer subjektiven Notwendigkeit bedingt: die Neigung der Leibeigenen sich den feudalen Obliegenheiten (Leistungen) zu entziehen oder dieselben zu vermindern.

Die genaue Umschreibung dieser Begriffe ist für die Kenntnis und richtige Bewertung des Platzes und der Rolle der Leibeigenschaft in der Feudalökonomie nötig.